

## VII.

### A magyarországi török világ néhány francia tanuja.

A középkorban, mint láttuk, francia zarándokok, katonák, követek, papok, mesteremberek stb. gyakran tartózkodtak és utaztak át Magyarországon. A Balkán-félszigetre és a Szentföldre Franciaországból erre, a Duna mentén vezetett a tengeri útnál hosszabb, de biztosabb s veszélytelenebb szárazföldi út. Azok a franciák is, akik Lengyel- vagy Oroszországba igyekeztek, nem egyszer útba ejtették hazánkat s a Felvidéken vagy Erdélyen át mentek Keletre. Mióta azonban a török a XVI. században Magyarország tekintélyes részét hatalmába kerítette és jóformán az egész ország állandó hadszíntérré változott, a közlekedési viszonyok nagyon megromlottak. Török kézre került Buda, melyen át hazánk főútvonala vezetett, s ezért az ország egyes részei közt megszakadt a kapcsolat. Az örökös hadi állapot másik következménye volt a személy- és vagyonbiztonság majdnem teljes hiánya. Nem csoda hát, ha a török hódoltság korában nagy elszántság, vállalkozó kedv és befolyásos ajánlólevelek kellettek ahhoz, hogy valaki Magyarországon az utazást megkockáztassa.

Ilyen tekintélyes és vállalkozó szellemű utazó volt Augier-Gislain de Busbecq (*Busbequius*) francia származású diplomata, aki 1554. december havában mint I. Ferdinánd császárnak Szolimán szultánhoz küldött követe átutazott hazánkon. Nagy kíséret ment vele, több kocsi, ló, sok poggyász, nagyszámú szolgaszemélyzet. Egy tudós német orvost is vitt magával az útra. Bécestől Budáig kocsin, illetve lóháton, Budától Belgrádig az útat csónakokon teszik meg, melyeket a törökök bocsátanak rendelkezésükre.

Busbecq magyar területen először Komáromban áll meg. Az ottani várkapitány, Pax János 16 huszárt ad melléje, akik az Esztergomba vezető út feléig elkísérik. Három órai menés után 4 török lovasat látnak, erre a huszárok visszafordulnak, a török katonák pedig odajönnek és csatlakoznak hozzájuk. Folytatva útjukat mintegy 150 főnyi török lovassággal találkoznak. A törökök festett pajzsaikkal és lándzsáikkal, gyémántokkal díszített szablyáikkal, tarka tollbokrétáikkal, vakító fehér turbánjaikban, bíborvörös és sötétzöld ruháikban, fényes szer számú, pompás lovaikon gyönyörű látványt nyújtottak.

Miután a török tiszték a császári követet udvariisan köszöntötték, a díszes sereg elkísérte Esztergomba, hol elszállásolták őket. Busbecq magával hozott ágyában aludt, a többiek padlóra terített vastag gubancos szőnyegekben lepedők meg vánkosok nélkül török módra. Másnap Busbecq meglátogatta a szandzsákhéget, azután ismét török lovaság kíséretében tovább utazott Budára.

Budán egy magyar ember házában kapott szállást. Minthogy a budai basa beteg volt, egyelőre nem fogadhatta és ezért több napig ott kellett vesztegelnie. Többször voltak nála törökök vacsorára, vonzotta őket a bor s ha módjukban volt, leitták magukat. Gyakran meglátogatták a janicsárok is. Hosszú, földig érő ruhában, fejükön magas süveg-gel, amelynek vége hátul lelógott s amely ezüstös, gyöngyös homlok-dísszel volt ellátva, rendesen párosával jöttek. Amikor beléptek, mélyen meghajtották magukat, majd sietve odamentek a követhoz, megérintet-ték kezét vagy ruháját, mintha meg akarnák csókolni s nárcisz- vagy jácintcsokrot nyujtottak át neki. Azután gyorsan hátrafelé menve az ajtónál megálltak, kezeiket alázatosan mellükre kulcsolták, szemüket lesütötték és szótlanul váraakoztak, míg valami ajándékot nem kaptak, azután ismételt főhajrással és hangos szerencsekívánással búcsút mon-dtak. Busbecq, ha nem tudta volna, kikkel van dolga, inkább szerzete-seknek, mint katonáknak nézte volna őket és csodálkozott, hogy a néme-tek annyira rettegnek tőlük.

Busbecq tizenhárom évvel Buda elfoglalása után járt ott. Az ekkor már a teljes pusztulás képét mutatta. Egykori szép házai, melyekben török katonák tanyáztak, romokban heverték vagy gerendákkal alátá-masztva összeomló félben voltak. A törökök nem gondozták és tataroz-ták őket, nekik csak az volt a fontos, hogy lovaikkal a fagy, a nap heve s az eső ellen valami védett helyen meghúzódhassanak, egyébbel nem törődtek. A törökök — mint Busbecq írja — egvebiitt sem barátai a díszes épületeknek, azok szerintük kevély, hivalkodó, gyarlóságának tudatában nem levő lélekre mutatnak. Főuraik kedvelik a kerteket s fürdőket, tágas épületekben laknak, de azokban sincs nyoma a fény-űzésnek. Így élnek a magyarok is. Magyarországon is Buda és talán Pozsony kivételével nincsenek városok, melyekben fényesebb épületek volnának. Ezt történetükkel lehet megmagyarázni. A háborús életmód, az állandó katonáskodás és táborozás miatt nem fejlődhetett ki bennük az építkezési kedv s a lakóház megbecsülése.

Mikor a basa betegségéből végre felgyógyul, fogadja a császári követet és meghallgatja a török katonaság féltelenségei és rablásai miatt emelt panaszokat. Azután Busbecq tovább utazik Keletre. Azért megy a Dunán, mert ez az út biztosabb és rövidebb, mint a szárazföldi. A Dunán nem kell „a magyar hajdúk“ rablótámadásaitól félniök és öt nap alatt Belgrádba érnek, míg Kocsin az út tizenkét napig is eltartana. Busbecq bárkáját egy huszonnégy evezős csónak vontatta, emberei két evezős csónakokon ültek. Éjjel-nappal mentek rövid pihenésekkel. Busbecq csodálta, hogy az evezősök ködös időben, holdtalan éjjeleken, heves szélben is milyen gyorsan eveztek, pedig vizimalmok, fatörzsek és faágak is sok helyen akadályozták őket munkájukban. A bárka ezért nem egyszer óriási robajjal csanódott a parthoz, azt hitte Busbecq, hogy darabokra török. Budán túl az egyetlen magyar helység, melyet Busbecq megemlít. Tolna, hol kitérő fehér hort kapnak és a lakosság igen szívesen fogadja őket.

1621-ben egy másik francia diplomata Louis Deshaves de Courme-min utazott át hazánkon Kontantinápolyba. Deshaves XIII. Lajos fran-cia király udvari embere volt. Ura megbízásából sokat tartózkodott külföldön: Németországban, Dániában, Oroszországban, Perzsiában,

Törökországban. Ő is belekeveredett abba az összeesküvésbe, melyet Gaston orléansi herceg és Medici Mária XIII. Lajos és Richelieu ellen szőtt és az összeesküvők megbízásából kétszer járt Németországban. Második útjáról való visszatértekor Montmorency herceg sikertelen felkelése után azzal együtt elfogták, halálra ítélték és lefejezték.

Deshayes három ízben járt Keleten és jól ismerte a török birodalmat. 1621-iki útjáról egy hatalmas sok képpel díszített munkában számolt be. E művét Jeruzsálemnek és a Szentföldnek pontos és részletes leírása tette különösen érdekessé és éppen azért három kiadást ért meg. Mint Montaigne az úti naplóját, úgy Deshayes is könyvét nem ő maga írta, hanem tollbamondta titkáranak, ezért benne harmadik személyben szerepel.

A könyvében leírt levantei útjára, miként előszavában olvassuk, a következő esemény adott alkalmat. XIII. Lajos értesült arról, hogy az örmény keresztények Jeruzsálemben és Bethlehemben megvesztegetvén a török hivatalnokokat birtokukba vették a szent helyeket és az őrizetükkel megbízott ferencrendieket el akarták űzni. Ezért a francia királyt Deshayes-t azzal bízta meg, hogy Magyarországon át utazzék Konstantinápolyba, a szultánnál tegye szóvá e visszaéléseket és kérje orvoslásukat. Az útirány megválasztásánál döntő szerepet játszott az a körülmény, hogy Deshayes szerint Párizsból Konstantinápolyba hazánkon át vezetett a legszebb és legkényelmesebb út, melynek egy részét kocsin és hajón lehet megtenni és hogy királya megbízásából az egész kereszténységet érdeklő bizonyos ügyekben Deshayesnek II. Ferdinánd osztrák császár- s magyar királlyal is kellett tárgyalnia. Április havában indult el Strassburgból, ott kezdődik az útleírás. Bécsben nyolc napot töltött, 400.000 frankot vitt magával, XIII. Lajostól kapta, hogy ebből az összegből a szent sírnál díszes kápolnát építtessen. A császár, midőn erről tudomást szerzett, azt a tanácsot adta neki, hogy ennyi pénzzel ne kockáztassa meg a Magyarországon való átutazást. A francia azonban megmaradt eredeti terve mellett és május 22-én Bécsben a Dunán útra kelt Magyarországra. Bécsből a császár a Duna menti várparancsnokoknak rendeletet küldött, hogy a francia követet illő fogadtatásban részesítsék s érkezéséről a török hatóságokat értesítsék, hogy azok is gondoskodjanak ellátásáról és útjának zavartalan folytatásáról.

Bécsből Belgrádig Deshayes és társai a Dunán egy Linzben bérelt hajón tették meg az utat. Első állomásuk magyar földön Pozsony volt. Hogy nagyobb biztonságban legyenek, Pozsonytól Győrig nem az Öreg-Dunán mentek, hanem a déli Kis-Dunán, a mosonyi ágba. Azért választották ezt az utat, mert ez a Duna-ág nagyon kanyargós s ezért kevesebb rajta az utas, mint az Öreg-Dunán és mert nem tartották kívánatosnak, hogy az Öreg-Duna északi partján táborozó császári hadsereggel valami összeütközésük legyen. A Kis-Dunán kellemes és zavartalan volt az útjuk. Nem siettek, csak nappal eveztek, mert igen sötétek voltak az éjszakák s a sok sziget és a sok fa miatt nagy óvatosságra volt szükség. Éjjel helységeken nem szálltak meg, nem akarták, hogy valami támadásnak legyenek kitéve, amíg biztos helyre nem érkeznek. Amikor beállt az est, kiválasztottak maguknak egyet az erdővel borított szigetek közül, melyeknek a Duna bővében van és miután lakatlan voltáról előbb meggyőződtek, kikötöttek és „török módon“ tábort ver-

tek rajta. Csónakjukat a part mellett faágakkal befedték, ők maguk pedig a sziget legsűrűbb részében sátort ütöttek, tüzet raktak, megvacsoráltak és ott töltötték az éjjelt. Pozsonytól Magyaróvárig tíz, onnan Győrre tizenkét óráig tartott az útjuk.

Győrben kiszálltak, mert az, mint erősség érdekelte Deshayest, ami érthető, hiszen tudjuk, hogy Győr a török előnyomulás következtében a XVI. század második felében fontos végvárrá, Nyugat védőbástyájává fejlődött; az volt a hivatása, hogy a törököt Nyugat felé vezető hódító útjában feltartóztassa. A francia követ megtekinti tehát a várat és diplomátánál szinte meglepő szakszerűséggel leírja, sőt le is rajzolja. A városról azt írja, hogy házai igen alacsonyak és silány módon vannak megépítve, ahogy az a megerősített városokban szokás. Közepén katonai gyakorlóter van; löerővel hajtott szép malmai vannak, s bővelkedik lő- és élelmiszerben. Az a tíz mérőöldnyi terület, mely Győr és a török kezén levő Esztergom közt van, parlagon hever, mert a béke ellenére ez a vidék állandóan ki van téve a törökök portyázásainak.

A franciát Győrött Preiner János várkapitány fogadta. Elébe küldte kocsiját s a vár egyik bástyájában lévő lakásán nagy tisztes-séggel látta vendégül. Hosszabb időre Győrben akarta tartani, Deshayes azonban a város megtekintése után visszatért hajójára. A várparancsnok egy gályát is felajánlott neki, azt sem fogadta el, mert előbb rendbe kellett volna hozatnia és azon csak másnap folytathatta volna az útját.

Győrből öt óra alatt Komáromba eveznek. Ott is kiszáll Deshayes. A várkapitány kíséretével együtt a vár egy tágas épületében szállásolja el. Megtekinti, leírja és lerajzolja Deshayes a komáromi várat is és többek közt ezt mondja róla: „Bárminő mozgalmak voltak is Magyarországon, Győr és Komárom mindig megmaradt a császár uralma alatt, azért mert a magyarokkal kötött szerződés értelmében a császár német helyőrséget tart bennök, a németek pedig hűségesebbek, mint a magyarok, kiket a többi erősségekben tartani kötelek.” Deshayes e véleménye nyilvánvalóan a győri s komáromi várparancsnokokkal való beszélgetéseken alapszik. Az utóbbi ebben az időben a hírhedt magyargyűlölő, Komárom városának lakosságát vérig szíjpolozó Reiffenberg Tódor János volt. Ami pedig a német s idegen zsoldosok megbízhatóságát illeti, ezek hűséges katonái lehettek a császárnak, de — mint tudjuk — a magyar városok és falvak népét a legkegyetlenebb módon zsarolták s az országot még a törököknél is nagyobb kíméletlenséggel pusztították.

Komáromból Deshayes futárt menesztett a budai basához, a magyarországi és szerbiai török hódoltság területének kormányzójához, hogy fogadására tegye meg a szükséges előkészületeket. A futárt Bethlen Gábor katonái elfogták és a vele lévő levéllel Érsekújvárra vitték. Ott azonban a várkapitány szabadon bocsátotta és elkísértette a török-magyar határig. A futár eleget tett tiszteinek és nyolc nap múlva hozta a választ, mely szerint a törökök a követet, mint „a szultán barátjának, a francia császárnak hívét” mindenütt szívesen látják.

A komáromi várparancsnok a francia vendég érkezését megizentve az esztergomi szandzsákbégnek és rendelkezésére bocsátott két gályát 30 evezőssel és 4 kis csónakkal s egy kapitány vezetésével álló őrséget adott melléje, amely elkísérte a határig. Az egyik gálya vontatta a bárkát, melyben a franciák az útát Linztől Komáromig megtették. A

kapitány a Duna-menti Mocs községnél azután irás ellenében átadta őket a török csausznak s egyéb esztergomi előkelőségeknek, akik a franciáknak és a komáromi kíséret tagjainak csónakjukon ebédet adtak. Ebéd után a császár gályái ágyúikkal és muskétáikkal üdvölvéseket adtak le és visszaeveztek Komáromba, a francia vendégek pedig továbbmentek és kiszálltak Esztergomban.

Esztergom, a vár is, meg a város is, siralmas állapotban volt, mert — mint Deshayes írja — „a törökök elpusztításukban éppen annyi örömet találtak, mint amennyi fáradságukba került a felépítésük a magyaroknak.“ A török viszonyokhoz képest elég szép lakást kaptak. Ágyak nem voltak benne, csak földre terített szőnyegek, azért Deshayes máshonnan hozatott beléje ágyakat és bútorokat.

Esztergomban útrakelve elhajóznak Visegrád és Vác mellett. Budától fél mérföldnyire a Dunán két csausz fogadja őket néhány janicssárral. Buda remek fekvése, szép, termékeny vidéke, kellemes éghajlata miatt nagyon tetszik Deshayesnek; azt írja róla, hogy igazi fejedelmi székhely, melyet maga a természet jelölt ki erre a célra. A királyi vár a teljes pusztulás iképét mutatja. „A nagy és pompás épületek, — írja Deshayes — melyeket ma félig elpusztult állapotban lát az ember, arról tanúskodnak, hogy az (a királyi palota) belül is igen szép volt: de mióta a Nagy Úr birtokában van, azóta leginkább katonák lakják, akik csak ideiglenesen tartózkodnak benne s mivel csak a zsoldjukból élnek, nem törődnek az épületek jó karban tartásával, nem áldoznak egy csapszeget sem rá, hagyják beomlani a tetőt és elpusztulni a szobákat; a földolog az, hogy fedél alatt legyenek, egyebet nem kívánnak; ha egy szoba tönkremegy, inkább a pincében huzódnak meg, semhogy valamit költsenek rá.“ A keresztény lakosság száma csekély. A kereskedelem pang, csak néhány janicssár kereskedik lovakkal és birkákkal. A helyőrség a sok tisztén kívül mintegy 9000 katonából áll. A Dunán állandóan 30 felfegyverzett gálya horgonyoz.

Mikor Deshayes megérkezik, meg akarja látogatni a basa helyettesét, a kajmakámot és selyemszöveteket s egyéb ajándékokat küld neki. Az díszes fogatot küld érte tisztek kíséretében és ünnepélyes külsőségek közt fogadja.

Budától Belgrádig a francia követ egy csauszból és janicssárokból álló kísérettel megy lefelé a Dunán. Összesen harmincketten voltak. Csónakjukat egy török gálya vontatja. Útjuk igen élvezetes volt. Deshayes így írja le: „A Dunában... itt még több a sziget, mint a császári területen s ezek elragadó látványt nyújtanak azoknak, akik mellettük elhaladnak, nagyon kellemessé teszik őket a nagy szálas erdők, melyekkel borítva vannak: úgy hogy az utazás Budától Belgrádig csak egy séta, mely egyáltalában nem volt unalmas... Száztíz óra (tehát valamivel több, mint négy nap) alatt tettük meg az utat, éjjel-nappal egyfolytában mentünk.“ Út közben kitünően vannak élelmezve. Mindennütt, ahol kikötnek, várja őket az ebéd vagy vacsora, melyeket az egyes községek voltak kötelesek szolgáltatni. A francia követet bántotta, hogy miattuk a „szegény népet“ ennyire megszarolják, de némileg megvigasztalódott, mikor látta, hogy a csausz az átvett ételekről és italokról elismervényt ad s ennek alapján azok árát beszámítják a kharadzsha.

vagyis abba az adóba, melyet a keresztény lakosság vallása szabad gyakorlása fejében fizet a szultánnak.

Deshayes-hez hasonló vándor diplomata és világutazó volt Aubry de La Motraye protestáns francia nemes is, aki, miután vallásának gyakorlása hazájában akadályokba ütközött, 1698-ban Konstantinápolyba költözött, majd huszonöt éven át Európa, Ázsia és Afrika különböző országaiban élt és utazott. Több évig XII. Károly svéd király szolgálatában állott. Ekkor megismerte az észak-európai országokat is és ura megbízásából mint követ két ízben ment Benderből Konstantinápolyba. Ha kellett, theologus és archeologus is volt. Ahol járt, mindenütt gyűjtött feliratokat s egyéb ókori régiségeket.

Amikor beleunt a sok vándorlásba és Konstantinápolyba letelepedett, eseményekben gazdag életének tapasztalatait egy, először angolul, majd franciául megjelent nagy könyvben foglalta össze. Ebben a munkájában megismerteti velünk mindazokat az országokat, népeket, udvarokat, városokat, melyeket utazásai során alkalma nyílt látnia és sok érdekes történetet mond el korának híres embereiről, kikkel sorsa összehozta.

La Motray útja három esetben hazánkon vezetett keresztül. Először (1712-ben fordul meg nálunk, amikor Konstantinápolyból Németországba megy. Belgrádból jön, Eszéknél átkel a Dráván s a bellyei mocsaras területen át vezető, 8 ezer lépés hosszú és 7 lépés széles fahídon azután Pécsen, Szigetváron át Kanizsára s onnan Körmenten és Sopronon át Bécsbe érkezik. Ez a vidék nagy részében nemrég szabadult fel a török uralom alól s a francia utazó érdeklődéssel nézi annak maradványait. Kanizsáról azt írja, hogy az fekvésénél fogva erős vár, minden oldalról mocsarak veszik körül, melyek megközelítését nagyon megnehezítik. Kanizsa a török időkben valóban hatalmas vár volt és Szigetvár eleste után a Dunántúl védőbástyája a török ellen. 1600-tól 1690-ig a törökök bírták. (1702-ben, amikor La Motray látta, a várfalak már nem voltak meg. Később a környező mocsarakat is kiszárították.

Németországból visszafelé Magyarországon át franciánk más útát választ. Mint Deshayes, ő is Bécsben hajóra száll, mert látni akarja Budát, Szegedet és Temesvárt. A Dunán elhajózik Pozsony, Győr, Komárom és Esztergom mellett és egy-két mondatban ismerteti mindegyik város történeti s földrajzi nevezetességeit. Budán másfél napig időzik. Nagy vonásokban vázolja Buda történetét a török hódoltság korában és ismerteti a viszontagságokat, melyeken keresztülment s amelyeknek nyomai 1714-ben, Buda visszafoglalása után 28 évvel még jól voltak láthatók. „A rések, — írja — melyeket az ágyugolyók és bombák ütöttek, még nincsenek helyreállítva. Dolgoznak ugyan benne, de nagyon lassan. Azt mondták nekem, hogy az utolsó háború (1686) óta a várost elég jó védelmi állapotba helyezték. Igen nagy kiterjedésű s felső és alsó városra oszlik.“ Felsorolja azután a különböző nemzetiségeket és vallásfelekezeteket, melyek Budát lakják, ismerteti a fürdőket és a török mecseteket, melyeket keresztény templomokká alakítottak át. Pestről azt jegyzi fel, hogy az is elég nagy város, de igen el van hanyagolva és gyér a lakossága. Az igazság az, hogy Pest Buda visszavétele után némi fejlődésnek indult és I. Lipót 1703-ban szabad királyi várossá emelte. A számtalan harc s a pestis pusztításai következtében

azonban népessége nagyon megfogyatkozott, úgy, hogy 1710-ben mindössze 300 lakósa volt. Pesten La Motray meglátogatja a görög papot és annak nagy öröme az új-görög nyelven beszélget vele.

A francia ezután Pestről kocsin az Alföldön át Temesvárra utazik. Első állomása, ahol fogatot vált, egy kálvinista falu, Ócsa. Ott a lakosság nagyon meg van ijedve; az a hír járja köztük, hogy a császár az ország protestáns falvaiban csapatokat akar elszállásolni. Ez lesz a büntetés, amiért nem tértek át a katolikus hitre. La Motray igyekezett a bírót megnyugtatni azzal, hogy Bécsben s másutt, amerre jött, a császárnak erről a tervéről sehol sem hallott. A kálvinista pap megvendégeli, azután folytatja útját. Kecskeméten meghál s másnap tovább utazik Szegedre.

Szegeden azt tapasztalja, hogy, mint Buda, egyelőre ez a város sem heverte még ki a háború csapásait, ott is nagyon lassan folyik a helyreállítás munkája. Lakossága rácokból és katolikus magyarokból áll, akik a császári seregben harcoltak a magyar felkelők ellen. A vidék ellenben Pest és Szeged közt kedvező benyomást tesz rá. Földje igen termékeny, jó legelők vannak rajta s olyan hatalmas ökrök, akárcsak Angliában.

Szegednél La Motray átkel a Tiszán és török területen folytatva útját megérkezik Temesvárra, amely csak két év múlva, 1716-ban a passarovitzi békekötéssel szabadul fel a török uralom alól. La Motray piszkos, egészségtelen városnak találja. Ő is valami lázas betegséget kap, amely több napra leveri a lábáról.

1714-ben még egyszer jár Magyarországon, ugyanakkor, amikor Károly svéd király teszi meg híres „gyors-lovaglását” Dimotikától Stralsundig Erdélyen s Magyarországon át. La Motray együtt megy a királlyal Ruszcsukig, onnan kezdve külön, egy holsteini báró társaságában keresztülutazik Erdélyen. Megtekinti és leírja Brassót, Nagyszebent, Gyulafehérvárt s Kolozsvárt és Erdély politikai helyzetéről elmélkedik. Azután az Alföldön át folytatja útját. Debrecenben megáll, majd Budára s onnan Bécsbe érkezik.

Mint láttuk, La Motray csak átutazott hazánkban, az különösebb módon nem érdekelte, rávonatkozó feljegyzései szükséztlenül és sok újat nem mondanak. Érdekesebb, az, amit könyvében a törökországi számkivetésben élő Thököly Imre személyéről s magánéletéről olvasunk.

1699-ben ismerkedik meg Thökölyvel, aki akkor Konstantinápoly Calata nevű külvárosában lakott egy szép házban. Azt írja róla, hogy megnyerő külsejű férfiú, kitűnően tud latinul. Balsorsát nehezen tűri, felesége Zrinyi Ilona ellenben hősi bátorságot tanusít. A portától 50—60 tallért kap naponként, ebből fedezi a Magyarországra menő és onnan jövő futárok költségeit. Élelmiszerekkel és borral is ellátják a törökök és pedig olyan bőségesen, hogy egy részüket értékesíti s azzal is növeli jövedelmét. Házában emberei bort mérnek, amelyet a bortilalom ellenére a törökök nagyobb mértékben fogyasztanak, mint a keresztények.

Thököly mindjárt első látogatásakor ott tartotta magánál ebédre és vacsorára s azután is gyakran látta vendégül. Egy ízben, amikor hat napig nem volt nála, Thököly megkérdezte tőle, miért kerüli a házat, mire ő bevallotta, hogy nem bírja a sok ivást. Thököly tréfásan azt válaszolta neki, ha Magyar- és Lengyelországba akar menni, akkor

szokja meg az italt, mert ott sértésszámba megy és párbaj is lehet belőle, ha valaki nem iszik s a legnagyobb bók, amelyet valaki a vendéglátó gazdához intézhet, az, ha kijelenti, hogy soha életében nem csipett be úgy, mint nála.

Köszvénye miatt Thököly nem sokat ivott, felesége valamivel többet, de ő sem lépte túl „a nemével velejáró szerénység határait”. Thököly kancellárja és titkárja ellenben „Bacchus hadseregének igazi bajnokai” voltak. Ha azokkal felvette a versenyt, akkor bizony a francia a porondon maradt. A fejedelemaaszony magyar orvosa is biztatta, igyék minél több bort, az a legjobb gyógyszer a pestis ellen, azért pusztulnak benne tömegesen a vízivó, dinnye- és gyümölcsevő törökök.

La Motray Nikodémiában is meglátogatta Thökölyt, akinek ott is szép háza volt és épp olyan bőséges ellátásban részesült, mint Konstantinápolyban. A felesleges élelmiszerek eladása s a bormérés ott is jelentékeny jövedelmet biztosított neki. A járás nehezére esett, egész nap karszékében ült. Délutánonként egy mozgó karszékbe ültették, az elé két lovat fogtak, abban vadásztatott a város környékén fácánra és szalonkára. Signor Francesco kezelte, egy Don Quijote-külsejű olasz kalandor, aki XII. Ince pápa unokaöccsének és orvosnak adta ki magát s mint alchimista is sok pénzt csalt ki a hiszékeny fejedelemtől. Az olasz szélhámós Thököly udvarmestere feleségének, Szőlősy Katalinnak csapta a szelet s az egész udvar jól mulatott az öreg szerelmesen. Ez a „signor Francesco” azonos lehet „don Francisco olasz doktorral, vagy Párisi Ferencsel”, aki később Magyarországra került Rákóczi udvarába s Munkácson állítólag mint orvos egy pestisjárvány alkalmával kitüntette magát.

La Motray 1703. április havában látja utoljára Thökölyt, aki akkor már nem Nikodémiában, hanem annak környékén, „a virágok mezején” lakik egy szerény faházban. Felesége meghalt. Nagyon öreg, beteg, el van keseredve, mindenkitől elhagyatva érzi magát és úgy véli, hogy Franciaország áldozata, mely kihasználta, azután cserben hagyta.

1704-ben Konstantinápolyban az a hír terjedt el, hogy Thököly át akar térni a katolikus vallásra, mert jezsuitákat gyakran látni megfordulni házában. Ezt egy bécsi lap, a *Gazette de Vienne* is megírta. La Motray szerint Thököly élete végéig megtartotta protestáns hitét, de inkább barátjai kedvéért és nem meggyőződésből. Halála után titkára, Komáromi elküldte La Motraynak ura utolsó latin nyilatkozatát, melyet az francia fordításban könyvében közöl. Ebben Thököly kijelentette, hogy nem katolizált és mindvégig megmaradt protestánsnak.

A XVII. század első felében megfordul nálunk egy harmadik kőbor francia is, Charles de Lespine, aki lantos, zeneszerző, drámaíró és költő volt egy személyben s mint ilyen, fejedelmi és főúri udvarokban élte le életét. Első pártfogója Lotharingiai Henrik őrgróf volt, azután Angliában, Skóciában, Írországból akadnak maccenásai. 1618-ban Bécsben bukkan fel, ott Károly főherceg, boroszlói püspök szolgálatába lép, vele menekül Lengyelországba, honnan Svédországon és Dánián keresztül Franciaországba. Nemsokára a turini udvarban találkozunk vele, a sok vándorlás után valószínűleg ott, esetleg szülővárosában, Párizsban fejezte be viszontagságos életét.

Turinban 1627-ben kiadta irodalmi műveit. Vannak köztük tragé-



diák, dalok, elmélkedő és alkalmi költemények s egy földrajzi munka, melyben országok szerint külföldi tartózkodásai és utazásai alatt gyűjtött tapasztalatait és megfigyeléseit foglalta össze.

Ez a francia muzikus hazánkba is elvetődött. 1618-ban Pozsonyban részt vesz II. Ferdinánd koronázásán és részletesen leírja a szertartást s a vele kapcsolatos ünnepeket. Bécsben megismerkedik Molar báróval, aki ugyanabban az évben a császár megbízásából Konstantinápolyba megy követségbe. Lespine csatlakozik hozzá és vele együtt a Dunán teszi meg az útát Béctől Belgrádig. Esztergomtól kezdve a török basák, mint írja, a Duna mentén levő váraikból oda jöttek a császári követ üdvözlésére és vaddal s különféle frissítőkkel kedveskedtek neki.

Lespine földrajzi művében külön fejezetet szentel Magyarországnak. Meglátszik rajta, hogy költő a szerzője, akinek erősebb a fantáziája, mint a megfigyelő képessége. Mindenféle csodás dolgot összeír hazánkról. Szerinte Magyarországon olyan lovak vannak, melyek soha nem izzadnak, hanem mikor ki vannak merülve a fáradtságtól, vér csepog a nyakukból, ettől megtisztulnak és mentek maradnak minden betegségtől. A magyarokról azt írja, hogy nagyon lusták és a tudományok, művészetek s mesterségek nem érdeklik őket. A fegyverforgatás és az urak szolgálata a fő foglalkozásuk. A főurak szeretnek kertészkedni, építkezni, nagyszámú szolgaszemélyzetet tartanak és lengyel módra öltözködnek. Az asszonyok nem szépek és mikor férjnél vannak, csak egy ruhájuk van, arcukat elleplezik, csak orruk és szemük látszik. A fiatal leányok és fiatal emberek, míg össze nem házasodnak, nem ágyban alszanak, hanem a földön szőnyegeken. Mentségére szolgál, hogy ezeknek a furcsaságoknak egy részét nem ő találta ki, hanem egy, a XVII. században nagyon olvasott könyvből, Davity földrajzi munkájából merítette.

Jean - Francois Regnard, akit mint vígjátékíró és mint Molière tehetséges követőjét tart számon a francia irodalomtörténet, a XVII. század egyik leghíresebb utazója volt. Fiatal korában sok kalandos utazásban vett részt. Egy ízben arab kalózok elfogták s egy török úrnak adták el, kinek házában mint szakács szolgált, amíg rokonai ki nem váltották. Később Európa északi országait járta be és két honfiktársával a lappok földjén eljutott egészen a Jeges Tengerig. Ott abban a hiszemben, hogy elérték az északi sarkot, egy sziklára vésett latin feliratot hagytak hátra, melyet néhány évtizeddel később La Motray még látott és lemásolt.

Regnard vándorlásai közben hazánkba is eljutott. Mint németországi utazásáról szóló könyvében olvassuk, 1681. szeptember 20-án Bécsbe érkezett, onnan Sopronba ment, ahová I. Lipót egybehívta a diétát, hogy az ország mádorával és főuraival egyetértően véget vessen a már tizenöt éve folyó rebellis mozgalomnak és részt vegyen harmadik feleségének, Eleonóranak magyar királynévá való koronázásán. Sopronban Regnard-nak van alkalma megfigyelnie a magyar főurakat, kikről így ír: „A magyarok gögősek és pompás gyémántjaik vannak... Nem magas termetűek, de ruhájuk nagyon emeli a külsejüket, fejükön kakastollakat hordanak, annyit, ahány török fejét levágták a háborúban... A nádor vagy a helyettes király köztük a leggazdagabb... Országuk a világ gabonában, borban, legelőikben leggazdagabb országa. most azonban romokban hever. Legjobb borának a tokajit tartják.”